

سرشناسه	: اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ - Arafi, AliReza
عنوان و نام پدیدآور	: اجتهاد و تقلید ج ۱ / علیرضا اعرافی؛ تقریر محمد آزادی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ج .
فروست	: نشر مؤسسه اشراق و عرفان؛ ۶۴.
شابک	: ج. ۱: ۵-۸۵۴۲۲۸-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت	: کتابنامه؛ همچنین به صورت زیرنویس.
مندرجات	: ج. ۱. مقدمات اجتهاد.
شناسه افزوده	: آزادی، محمد، ۱۳۶۷-
موضوع	: اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ --- پیامها و سخنرانیها
موضوع	: اجتهاد و تقلید
موضوع	: کسب و کار حرام
موضوع	: Ijtihad and taqlid*
موضوع	: اجتهاد
موضوع	: Ijtihad (Islamic law)
رده بندی کنگره	: BP۱۶۷
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۰۴۵۱۵۵

علیرضا عرفانی

اجتهاد و تقلید ۱

مقدمات اجتهاد

تقریر: محمد آزادی

نشر اشراق و عرفان

اجتهاد و تقلید ۱ (مقدمات اجتهاد)

علیرضا اعرافی

تقریر ..... محمد آزادی
ناشر ..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار ..... احمد رضانی
امور هنری ..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ ..... اول / زمستان ۱۳۹۸
لیتوگرافی، چاپ و صحافی ..... سازمان چاپ اِسرائ
شمارگان ..... ۱۰۰۰ نسخه
قیمت ..... ۷۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-28-5

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلّم، معلّم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست

سخن مؤسسه	۱۷
پیشگفتار	۱۹
مقدمه	۲۳

فصل اول: پیشینه بحث اجتهاد و تقلید/۲۵

۱. پیشینه عام (فراقهی)	۲۵
۱-۱. جامعه شناسی	۲۶
۲-۱. مردم شناسی	۲۷
۳-۱. سیاست	۲۷
۴-۱. حوزه اخلاق	۳۰
۵-۱. روان شناسی	۳۰
۶-۱. اقتصاد	۳۱
۷-۱. مدیریت	۳۱
۸-۱. تاریخ	۳۱
۹-۱. جمع بندی	۳۲

۲. پیشینه در فقه و اصول عامه و امامیه ۳۲
- ۱-۲. پیشینه در فقه و اصول عامه ۳۲
- ۲-۲. پیشینه در فقه و اصول امامیه ۴۵
۳. جایگاه مبحث در فقه و اصول ۴۹
- ۱-۳. مصادر بحث اجتهاد و تقلید ۵۰
- ۲-۳. تفاوت مباحث مطرح در فقه با اصول ۵۳
- ۳-۳. جایگاه حقیقی اجتهاد و تقلید ۵۳

فصل دوم: مفهوم‌شناسی اجتهاد/۵۵

۱. بررسی واژه «اجتهاد» ۵۶
- ۱-۱. اجتهاد در لغت ۵۶
- ۲-۱. اجتهاد در اصطلاح ۶۱
- ۳-۱. اجتهاد در متون دینی ۷۶
- ۴-۱. سیر تعریف اجتهاد نزد اصولیون ۷۹
- جمع‌بندی ۱۰۳
۲. رابطه اجتهاد با واژه‌های مرتبط ۱۰۴
- ۱-۲. «تَفَقُّه» ۱۰۴
- ۲-۲. «عَرَفَ» ۱۰۷
- ۳-۲. «اِفْتَاء» ۱۰۹
- ۴-۲. «حُكْم» ۱۱۱
- ۵-۲. «عالم» ۱۱۵
- ۶-۲. «بصیرت» ۱۱۸

۱۲۲.....	۷-۲. «نظر»
۱۲۳.....	۸-۲. «رای»
۱۲۵.....	۹-۲. «اهل ذکر»
۱۲۷.....	۱۰-۲. «خبیر»
۱۲۸.....	جمع‌بندی

فصل سوم: عقل‌گرایی و نص‌گرایی / ۱۳۱

۱۳۱.....	۱. سیرتاریخی دو جریان حدیثی-اجتهادی
۱۳۲.....	۱-۱. نمودها و تجلیات این دو رویکرد در عامه
۱۳۵.....	۲-۱. نمودها و تجلیات این دو رویکرد در خاصه
۱۴۳.....	۲. نکات تحلیلی در مورد دو جریان نص‌گرایی و عقل‌گرایی
۱۴۳.....	۱-۲. وجود تقابل اندک میان عقل‌گرایان و نص‌گرایان شیعه
۱۴۸.....	۲-۲. تأثیر و تأثر جریان‌های عقل‌گرا و نص‌گرا
۱۴۹.....	۳-۲. تأثیر این دو رویکرد بر نگرش حوزه‌های علمیه مختلف
۱۵۰.....	۴-۲. به اوج رسیدن تکامل مکاتب در عصر شیخ انصاری
۱۵۰.....	۵-۲. ساحت‌های کاربرد عقل
۱۵۱.....	۶-۲. تأثیر و تأثرات عقل‌گرایی و نص‌گرایی بر علوم اسلامی
۱۵۲.....	۷-۲. تأثیر و تأثرات جریان‌های عقل‌گرا و نص‌گرا با جریان‌های سیاسی
۱۵۳.....	۸-۲. مقایسه روشنفکری دینی بین شیعیان و اهل سنت
۱۵۵.....	۹-۲. مقایسه حدیث‌گرایی شیعه و اهل سنت
۱۵۷.....	۱۰-۲. تقابل مکتب تفکیک با تفکر فلسفی
۱۵۹.....	۳. اخباری‌ها و اصولی‌ها

- ۱-۳. اخباریون ۱۵۹
- ۲-۳. اصولیون ۱۶۳
- ۳-۳. بررسی تفاوت دیدگاه‌های اصولی‌ها و اخباری‌ها ۱۶۹
- ۴-۳. نقش تقابل اخباری و اصولی در بالندگی اجتهاد ۱۸۰

فصل چهارم: تخطئه و تصویب / ۱۸۳

۱. زمینه‌های بحث از تخطئه و تصویب ۱۸۳
- ۱-۱. ریشه‌های تاریخی ۱۸۳
- ۲-۱. خاستگاه کلامی ۱۸۴
- ۳-۱. جنبه‌های اصولی تخطئه و تصویب ۱۸۴
- ۴-۱. آثار فقهی تخطئه و تصویب ۱۸۵
۲. پیوند تخطئه و تصویب با نص‌گرایی و عقل‌گرایی ۱۸۵
۳. جریان‌های تخطئه و تصویب ۱۸۵
- ۳-۱. جریان‌های تخطئه و تصویب در عصر جدید ۱۸۵
- ۳-۲. تخطئه و تصویب در سنت اسلامی ۲۰۰
۴. نکاتی درباره تخطئه و تصویب ۲۳۹
- ۴-۱. محدوده تصویب سنتی ۲۳۹
- ۴-۲. امکان توجیه عقلی انواع تصویب ۲۴۲
- ۴-۳. نقلی بودن بحث از تخطئه و تصویب ۲۴۴
- ۴-۴. نظام بحث از تخطئه و تصویب ۲۴۵

فصل پنجم: مبادی اجتهاد / ۲۴۹

۱. نکات مقدماتی ۲۴۹

- ۱-۱. اختصاص مقدمه حاضر به مقدمات اجتهاد فقهی ۲۴۹
- ۲-۱. تعامل علوم با یکدیگر ۲۵۰
- ۳-۱. انواع تعامل علوم ۲۵۳
- ۴-۱. دامنه جواز استفاده از علوم بشری در علوم وحیانی ۲۵۳
- ۵-۱. لزوم بررسی جواز «توسط» در اجتهاد ۲۵۴
- ۶-۱. اهمیت بررسی روان‌شناسی و اخلاق اجتهاد ۲۵۴
- ۷-۱. تغییر میزان نیاز به مبادی در سلسله مراتب علوم ۲۵۵
- ۸-۱. نقش علوم در استفاده از منابع چهارگانه اجتهاد ۲۵۶
۲. تقسیم مبادی اجتهاد ۲۵۶
- ۱-۲. علوم ادبی ۲۵۷
- ۲-۲. علوم عقلی ۲۶۵
- ۳-۲. حکمت عملی ۲۸۲
- ۴-۲. علوم مربوط به سند ۲۸۵
- ۵-۲. علوم ناظر به تحلیل متن ۲۹۰
- ۶-۲. علوم زبان‌شناختی جدید ۲۹۸
- ۷-۲. علوم انسانی و اجتماعی ۳۰۴
- ۸-۲. ریاضیات و نجوم ۳۰۷
۳. نکات تکمیلی ۳۰۸
- ۱-۳. ارتباط شکل‌گیری علوم مختلف با اجتهاد ۳۰۸
- ۲-۳. علوم مؤثر بر اجتهاد ۳۰۹
- ۳-۳. عدم نیاز به برخی از مبادی اجتهاد در اجتهاد متجزی ۳۱۱
- ۴-۳. ذومراتب بودن تأثیر علوم بر اجتهاد ۳۱۱

- ۳-۵. انواع تأثیر علوم بر اجتهاد ۳۱۲
- ۳-۶. پیچیده‌تر شدن اجتهاد به سبب بسط علوم ۳۱۴
۴. روابط اجتهاد با علوم دیگر از منظر عام ۳۱۴
- ۴-۱. تأثیر سایر علوم بر فقه ۳۱۵
- ۴-۲. تأثیر فقه بر سایر علوم ۳۱۶

فصل ششم: امور تأثیرگذار بر اجتهاد/۳۱۷

۱. مقدمات عملی و خارجی اجتهاد ۳۱۷
- ۱-۱. ابزارها و فناوری‌ها ۳۱۷
- ۱-۲. سایر مقدمات عملی ۳۲۱
- جمع‌بندی ۳۲۱
۲. تأثیر روحيات مجتهد در اجتهاد ۳۲۲
- ۲-۱. انواع تأثیرات صفات عالم بر علم ۳۲۳
- ۲-۲. محدود بودن تأثیر تمایلات و اوصاف انسانی ۳۲۴
- ۲-۳. امکان مدیریت عوامل روان‌شناسی در اجتهاد ۳۲۸
- ۲-۴. ضریب هوشی و استعداد؛ یکی از مقدمات اجتهاد ۳۳۰
۳. دخالت شرایط محیطی در جهت‌گیری‌های شناخت ۳۳۱
- ۳-۱. انواع محیط اجتماعی ۳۳۱
- ۳-۲. درونی بودن تأثیر عوامل اجتماعی بر اجتهاد ۳۳۲
- ۳-۳. تأثیر عوامل جامعه‌شناسی بر اجتهاد ۳۳۲
- ۳-۴. رد ایجاد نسبیّت‌گرایی بر اثر عوامل اجتماعی ۳۳۳
- ۳-۵. لزوم تلاش فقیه برای از بین بردن تأثیر این عوامل ۳۳۵

۳۳۵	تأثیرات آشنایی و اشتغال به سایر علوم بر اجتهاد
۳۳۶	۱-۴. انواع تأثیر این عامل بر علوم مختلف
۳۳۶	۲-۴. پذیرش اجمالی این تأثیر بر علوم مختلف
۳۳۷	۳-۴. تأثیر این عوامل بر فقه و اجتهاد
۳۳۹	جمع‌بندی
۳۴۰	۵. تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد
۳۴۱	۱-۵. علت‌های اهمیت بررسی تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد
۳۴۲	۲-۵. بیان مسأله
۳۴۵	۳-۵. ابعاد تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد
۳۶۳	جمع‌بندی

فصل هفتم: اجتهاد نظام‌ساز/۳۶۵

۳۶۵	معانی و مراحل اجتهاد
۳۶۷	۱. استنباط تک‌گزاره‌ها
۳۶۸	۲. منظومه‌سازی و طبقه‌بندی
۳۷۵	۳. نظام‌سازی

فصل هشتم: امتداد بخشی به اجتهاد و ساماندهی

حوزه‌های زندگی بشر/۴۶۱

۴۶۲	چهار قلمرو کلی تأثیرگذاری دیدگاه شرع
۴۶۲	۱. دانش‌ها و معارف بشری
۴۷۱	۲. سبک‌های زندگی بشر

۳. فناوری‌ها و صنایع ۴۷۵
۴. سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان ۴۷۶

فصل نهم: تاریخ اجتهاد و فقه / ۴۷۹

۱. ادوار مختلف اجتهاد و فقه ۴۷۹
- ۱-۱. دوران حضور ائمه علیهم‌السلام ۴۸۰
- ۲-۱. دوران غیبت ائمه علیهم‌السلام ۴۸۱
۲. ملاحظات دربارۀ بررسی تاریخی حوزه‌های علمیه ۴۸۴
- ۱-۲. اهمیت بحث تاریخی ۴۸۴
- ۲-۲. انواع بررسی تاریخی یک علم ۴۸۶
- ۳-۲. ارتباط بررسی تاریخی با فلسفه علم ۴۸۷
- ۴-۲. شیوه‌های تحقیق تاریخی ۴۸۸
- ۵-۲. بخش‌های مختلف نگاه تاریخی به حوزه‌های علمیه ۴۹۳
- ۶-۲. برخی نکات مهم در بررسی تحلیلی تاریخ حوزه‌های علمیه ۴۹۵

فصل دهم: قواعد بنیادین اجتهاد / ۵۱۳

۱. قاعده «لکل واقعة حکم» ۵۱۳
- ۱-۱. مقصود از «حکم» ۵۱۳
- ۲-۱. ادله ۵۱۴
۲. اصل استمرار و بقای احکام شرعی ۵۱۶
- ۱-۲. ادله بقای احکام شرعی اسلام ۵۱۷
- ۲-۲. بقای احکام به نحو قضیه حقیقه ۵۱۸

- ۳-۲. تدریج در ابلاغ احکام ۵۱۹
۳. ارشادیت و مولویت احکام ۵۲۰
- ۳-۱. اهمیت بحث ۵۲۰
- ۳-۲. معنای مولوی و ارشادی بودن احکام ۵۲۲
- ۳-۳. ارشادیت و مولویت گزاره‌های شرعی در غیر احکام ۵۲۲
- ۳-۴. لزوم بررسی دایره اصالت مولویت ۵۲۳
۴. اصالت الهی بودن خطابات شرعی ۵۲۳
- ۴-۱. معنای اصالت الهی بودن خطابات شرعی ۵۲۴
- ۴-۲. نحوه استنباط این قاعده ۵۲۵
۵. اصالت قانونگذاری در خطابات شرعی ۵۲۶
- ۵-۱. انواع متون و اقتضای هریک از آن‌ها ۵۲۶
- ۵-۲. انواع متون دینی ۵۲۸
- جمع‌بندی ۵۲۹
۶. اصل عدم دخالت ظرف‌های صدور نص ۵۳۰
- ۶-۱. معنای اصل ۵۳۰
- ۶-۲. عدم منافات با لزوم فحص از شرایط صدور ۵۳۲
- ۶-۳. دلایل این اصل ۵۳۴
- ۶-۴. اهمیت قواعد ذکر شده در مقدمات اخیر ۵۳۶
۷. امکان دسترسی به هسته ثابت معنایی ۵۳۶
- ۷-۱. دو نظریه کلان در فهم متون ۵۳۶
- ۷-۲. وجود مراتب مختلف در دسترسی به معنا ۵۳۸
- ۷-۳. استظهارات ظنی در فهم معنای برخی نصوص ۵۳۹

فصل یازدهم: تقسیمات اجتهاد/۵۴۱

۱. تقسیم براساس منابع و مناهج ۵۴۱
- ۱-۱. تقسیم به اجتهاد عامه و خاصه ۵۴۱
- ۲-۱. تقسیم به اجتهاد انفتاحی و انسدادی ۵۴۲
- ۳-۱. تقسیم به اجتهاد قرآنی، روایی، عقلی و جامع ۵۴۲
۲. تقسیم براساس موضوع و متعلق اجتهاد ۵۴۳
- ۱-۲. تقریر اول از تقسیمات اجتهاد ۵۴۳
- ۲-۲. تقریر دوم از تقسیمات اجتهاد ۵۸۳

فصل دوازدهم: فلسفه فقه یا فلسفه اجتهاد/۵۹۳

۱. معنای فلسفه مطلق و فلسفه مضاف ۵۹۳
- ۱-۱. فلسفه به معنای مطلق ۵۹۳
- ۲-۱. فلسفه مضاف ۵۹۴
۲. تقسیم عناصر فلسفه علم، به ماقبل و مابعد علم ۵۹۹
۳. دایره شمول اصطلاح فلسفه فقه ۶۰۰
- ۳-۱. سه دیدگاه کلی در زمینه طبقه‌بندی علوم ۶۰۰
- ۳-۲. محورهای اصلی فلسفه فقه ۶۰۲
۴. لزوم آشنایی با فلسفه فقه در اجتهاد ۶۰۴
۵. نکته‌های تکمیلی ۶۰۴
- ۵-۱. مراتب مختلف علوم اسلامی ۶۰۴
- ۵-۲. فلسفه اجتهاد ۶۰۷
- ۵-۳. فلسفه مضاف به علوم درجه دوم ۶۰۸
- ۵-۴. تأثیر عملی فلسفه فقه بر اجتهاد ۶۰۹

فصل سیزدهم: سایر مقدمات اجتهاد/۶۱۱

۱. تقسیم فقه بر اساس منابع ۶۱۱
- ۱-۱. انواع فقه بر اساس منابع ۶۱۱
- ۲-۱. عدم اعتبار حکم متخذ از منبع واحد ۶۱۳
- ۳-۱. تفاوت استفراغ وسع بر حسب منابع مختلف ۶۱۴
۲. رابطه بین منابع فقه شیعه و عامه ۶۱۴
- دیدگاه‌ها در مورد رابطه منابع فقه عامه و خاصه ۶۱۵
۳. رابطه فقه و حقوق ۶۱۷
- ۳-۱. تعریف علم حقوق ۶۱۷
- ۳-۲. نسبت فقه و حقوق ۶۱۸
۴. انفتاح و انسداد باب اجتهاد ۶۲۳
- ۴-۱. انواع انفتاح و انسداد ۶۲۳
- ۴-۲. انفتاح و انسداد اجتهاد در میان عامه و خاصه ۶۲۴
- ۴-۳. تفاوت انسداد حقیقی با شبه انسداد ۶۲۵
۵. آثار اجتهاد و وظایف مجتهد ۶۲۷
- ۵-۱. آثار و وظایف مرتبط با شخص مجتهد ۶۲۷
- ۵-۲. آثار و وظایف مرتبط با جامعه ۶۲۸
- کتابنامه ۶۳۵
- نمایه‌ها ۶۶۹
- نمایه آیات ۶۶۹
- نمایه اعلام ۶۷۲
- نمایه اصطلاحات ۶۸۰

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً، تحولاتی جدید در مجموعه دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی - حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی استاد علیرضا اعرافی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ آغاز کرده است، در عین تأکید بر

اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف، بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «جمع‌آوری، تنظیم و نشر آثار ریاست عالی مؤسسه» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

مجموعه حاضر تقریر دروس خارج فقه حضرت استاد علی‌رضا اعرافی علیه السلام است که طی پنج سال تحصیلی (از سال ۱۳۹۳ تا سال ۱۳۹۸) در حوزه علمیه قم ارائه شده است. محور بحث در این مجموعه، «باب تقلید» کتاب گران سنگ عروة الوثقی اثر مرحوم سید یزدی است، با این وجود علاوه بر تغییر در ترتیب مباحث، بعضی مسائل جزئی غیر مهم از مسائل عروة الوثقی مطرح نشده و بعضی مسائل مهم دیگر بر آن افزوده شده است که بحث شرط فردیت مرجع (یا مرجعیت شورایی) از جمله این مباحث می‌باشد و یکی از مجلدات مجموعه به آن اختصاص یافته است.

مؤسسه بر خود لازم می‌داند از حضرت استاد علی‌رضا اعرافی علیه السلام که پس از ارائه دروس، در ادامه مراحل مختلف تقریر دروس، ارزیابی تقریرات را صبورانه ادامه دادند، تشکر نماید و از تلاش‌های فاضل ارجمند آقای محمد آزادی و حجت الاسلام دکتر احمد امامی‌راد به خاطر تقریر این کتاب تقدیر نموده و قبول زحمت حجت الاسلام احمد عابدین‌زاده در مدیریت گروه تقریرات فقهی و حجج اسلام احمد شهامت و سیدرضا روحانی در نظارت و ارزیابی این اثر را ارج نهاد.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود بهره‌مند سازند.

پیشگفتار

اجتهاد و تقلید از موضوعاتی است که از دیرباز در فقه و اصول فقه عامه و امامیه مطرح بوده است. این موضوع در میان امامیه در دوره‌های پیشین بیشتر در اصول فقه مطرح می‌شد، اما در دوره معاصر به‌ویژه بعد از سید یزدی رحمته‌الله‌علیه بیشتر در فقه و در بابی مستقل مطرح می‌شود. سید یزدی رحمته‌الله‌علیه با طرح اجتهاد و تقلید در ابتدای عروة الوثقی جایگاهی ویژه و ممتاز به این موضوع بخشید که این جایگاه همچنان پابرجا است. طرح موضوع در ابتدای کتاب فقهی به جهت اهمیت و بایستگی آن بسیار به‌جا است، زیرا پس از توجه هر مکلفی به وجود تکالیف شرعی، نخستین مسأله رویاروی او شناخت راه‌های به دست آوردن و دانستن تکالیف یادشده و فروع مرتبط با آن است و این امر در باب اجتهاد و تقلید دست‌یافتنی است.

استاد آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله‌علیه از فقیهانی است که چندین سال تدریس درس خارج خود را به بحث اجتهاد و تقلید اختصاص داده است. ایشان این موضوع را در طول پنج سال طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸ شمسی القاء نموده است که عده‌ای از شاگردان ایشان در گروه تقریرات فقهی تقریر مباحث ایشان را به عهده گرفتند و کتاب حاضر حاصل تقریر مباحث یادشده است.

حضرت استاد در القای مباحث یادشده متن اجتهاد و تقلید کتاب عروة الوثقی

را محور درس قرار داده و پس از بیان مقدمات اجتهاد، بیشتر مسائل آن را به ترتیب عروۃ الوثقی القا نموده است. ایشان افزون بر این که گاهی این ترتیب را رعایت نکرده، بعضی مسائل جزئی و تکراری را در انتهای باب القاء نکرده و مسائل جدیدی را به آن افزوده است.

از آن جا که ترتیب مسائل در عروه در مواردی از تنظیم منطقی خارج شده و نیاز به تنظیم جدیدی دارد، با مشورت استاد در تقریر مطالب نظم جدیدی به مطالب داده شد و کتاب با ترتیب دیگری نوشته شد که در آن از تنظیمات فقهای دیگری مانند شهید صدر رحمۃ اللہ علیہ در الفتاوی الواضحة استفاده شده و با تغییراتی مرتب شده است. بر این اساس مطالب کتاب در سه قسمت تنظیم شده است: مقدمات اجتهاد، راه‌های تحصیل حکم شرعی و شرایط مرجع تقلید.

کتاب حاضر بر اساس تنظیم یادشده در شش جلد مرتب شده است که فهرست اجمالی مطالب آن‌ها به شکل ذیل است:

جلد اول شامل مقدمات اجتهاد است که بیان‌گر حدود سی مقدمه از مقدمات اجتهاد است. جلد دوم عهده‌دار بیان راه‌های تحصیل احکام شرعی است. در این جلد پس از بیان مسأله کلی و جوب تخییری یکی از راه‌های اجتهاد، احتیاط و تقلید، سه راه یادشده و فروع مرتبط با آن‌ها به ترتیب بررسی شده است. جلد‌های سوم تا ششم متضمن بیان شرایط مرجع تقلید است؛ جلد سوم شامل دو بخش است: یکی شرایط عمومی که نیازی به بحث تفصیلی ندارند و دیگری شرط علمیت. جلد چهارم متضمن فروع علمیت و جلد پنجم شامل شرط زنده‌بودن و چیستی عدالت و درنهایت جلد ششم شامل شرط فردبودن مرجع تقلید است که بحثی نو بوده و در آن روا بودن مرجعیت شورایی بررسی شده است.

به این ترتیب کتاب حاضر با سه ویژگی اساسی از دیگر کتاب‌های مربوط به اجتهاد و تقلید جدا می‌شود: تنظیم منطقی مطالب، بیان مقدمات اجتهاد در ابتدای کتاب و طرح و بررسی مسأله مرجعیت شورایی که از مسائل مستحدثه

شمرده می‌شود.

شایان ذکر است که نظارت و راهنمایی استاد آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله در تقریر همه مجلّات روشنای راه ما بوده است.

مجلّد پیش روی، جلد اول این کتاب است که عهده‌دار بحث مقدمات اجتهاد است. این مجلّد سیزده فصل تشکیل شده است که بیشتر آن‌ها شامل یکی از مقدمات اجتهاد و بعضی شامل چند مقدمه با مضمون‌های مرتبط است. فصل اول (پیشینه بحث) را حجت‌الاسلام محمد آزادی با نظارت حجت‌الاسلام احمد عابدین زاده، فصل دوم (مفهوم‌شناسی) اجتهاد را حجت‌الاسلام دکتر احمد امامی راد با نظارت حجت‌الاسلام سید رضا روحانی و سایر فصول را حجت‌الاسلام محمد آزادی با نظارت حجت‌الاسلام احمد شهابت تقریر نموده است.

در پایان از همه عزیزانی که در فراهم آمدن این اثر ما را یاری کرده‌اند سپاس‌گزاری می‌کنیم: استاد محترم آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله، همکارانمان در گروه تقریر، به‌ویژه حجج‌الاسلام محمد آزادی و دکتر احمد امامی (مقران مجلد) و حجج‌الاسلام احمد شهابت، سیدرضا روحانی و احمد عابدین زاده (ناظران تقریر)، آقای احمد رمضانی (ویراستار)، حمید بهرامی (صفحه‌آرا) و همکارانمان در مؤسسه اشراق و عرفان، به‌ویژه حجت‌الاسلام دکتر سید نقی موسوی.

گروه تقریرات فقهی مؤسسه اشراق و عرفان

مقدمه

«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَذَلِكَ أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يورثُوا دَرَاهِمًا وَلَا دِينَارًا وَإِنَّمَا أَوْرَثُوا أَحَادِيثَ مِنْ أَحَادِيثِهِمْ فَمَنْ أَخَذَ بِسَيِّئٍ مِنْهَا فَقَدْ أَخَذَ حَظًّا وَافِرًا فَانظُرُوا عَلِمَكُمْ هَذَا عَمَّنْ تَأْخُذُونَهُ فَإِنَّ فِيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فِي كُلِّ خَلْفٍ عُدُوًّا يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْعَالِيَيْنِ وَاتِّحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ.»^۱

با شروع عصر غیبت، مجتهدان، این وارثان انبیای الهی و ائمه اطهار علیهم السلام، مسؤولیت خطیر استنباط و بیان احکام الهی را بردوش گرفتند. انجام این مسؤولیت خطیر در صورتی امکان پذیر است که سالکان مسیر تفقه، با جنبه‌های گوناگون اجتهاد و استنباط احکام فقهی آشنا شوند و با نگاهی کامل و دقیق، به سرزمین «استنباط احکام» قدم بگذارند. فقها برای برخورداری از نگاه کامل و دقیق به مباحث فقهی و اجتهادی، باید پیش از ورود به اجتهاد در ابواب گوناگون فقهی و اجرای مراحل استنباط احکام شرعی، با برخی از مباحث مقدماتی مرتبط با اجتهاد آشنا شوند.

این مقدمات، گستره وسیعی دارد و مباحثی مانند مفهوم‌شناسی اجتهاد، تاریخ علوم دینی و اجتهادی، مبادی اجتهاد، روابط فقه و اجتهاد با سایر علوم، تأثیرات زمان و مکان در اجتهاد، اجتهاد نظام‌ساز، برخی از قواعد بنیادین فقهی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۲.

-از قبیل اصل استمرار و بقای احکام شرعی- و فلسفه فقه را شامل می‌شود. کتاب حاضر، تقریر دروس خارج فقه آیت‌الله اعرافی درباره مقدمات اجتهاد است و در سیزده فصل به برخی از مهم‌ترین مقدمات اجتهاد می‌پردازد. این مقدمات در درس ایشان، حدود سی مقدمه است که در کتاب حاضر، برخی از مقدمات، تجمیع و ذیل فصلی واحد بیان شدند:

الف) در فصل پنجم، دو مقدمه «مبادی اجتهاد» و «روابط اجتهاد با علوم دیگر از منظر عام» ارائه می‌شود.

ب) در فصل ششم، پنج مقدمه می‌آید که عبارت است از: «مقدمات عملی و خارجی اجتهاد»، «تأثیر روحیات مجتهد بر اجتهاد»، «دخالت شرایط محیطی در جهت‌گیری‌های شناخت»، «تأثیرات آشنایی و اشتغال به سایر علوم در اجتهاد» و «تأثیر زمان و مکان در اجتهاد».

ج) در فصل دهم، هفت قاعده بنیادین اجتهاد ذکر شده است که ذیل مقدمه‌های متفاوتی بیان شده بود.

د) در فصل سیزدهم، پنج مقدمه «تقسیم فقه بر اساس منابع»، «رابطه بین منابع فقه شیعیه و عامه»، «رابطه فقه و حقوق»، «انفتاح و انسداد باب اجتهاد» و «آثار اجتهاد و وظایف مجتهد» بیان می‌شود.

در پایان، از آیت‌الله اعرافی بسیار سپاسگزارم؛ زیرا با بیان رهنمودهای جامع و دقیق خویش، به حسن تقریر این کتاب، کمک‌های شایانی نمودند.

بدیهی است که تقریر شایسته این کتاب بدون یاری همکاران فعال در مؤسسه اشراق و عرفان، میسر نبود؛ به‌ویژه جناب حجت‌الاسلام احمد امامی‌راد که تقریر فصل دوم کتاب (مفهوم‌شناسی) را بر عهده داشته و حجج اسلام احمد عابدین زاده، احمد شهامت و سید رضا روحانی که در جایگاه «ناظران» این تقریر قبول زحمت نموده‌اند. بنابراین باید تشکر وافر خویش را خدمت این همکاران گرامی بیان نمایم.

محمد آزادی